

تفسیر امامیه در پژوهش‌های خاورشناسان؛ تحلیل و نقد

(برآشِر، آندره ریپین، تاد لاوسن، رابرت کلیو، رینر برونر)

دکتر علی‌راد

دانشیار پردیس فارابی دانشگاه تهران

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۳۹۹

راد، علی، ۱۳۵۶-

تفسیر امامیه در پژوهش‌های خاورشناسان: تحلیل و نقد (برآشیر، آندره ریپین، تاد لاوسن، رابرت گلیو، رینر برونر) / علی راد. — قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۹.

هشت، ۱۶۷ ص. — (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۵۳۲: قرآن پژوهی: ۷۱)

ISBN: 978-600-298-306-0

بها: ۲۱۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه. ص. [۱۵۵] ۱۶۲: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. تفاسیر شیعه -- نقد و تفسیر. ۲. Qur'an -- Shiite hermeneutics -- Criticism and interpretation.

۳. خاورشناسان -- دیدگاه درباره تفاسیر شیعه. ۴. Middle East specialists -- Views on shiite hermeneutics of the Qur'an.

الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۲۹۷/۱۹

BP۹۲

۶۱۵۶۷۷۳

شماره کتابشناسی ملی

تفسیر امامیه در پژوهش‌های خاورشناسان؛ تحلیل و نقد؛ برآشیر، آندره ریپین، تاد لاوسن، رابرت گلیو، رینر برونر

مؤلف: دکتر علی راد (دانشیار پردیس فارابی دانشگاه تهران)

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: بهار ۱۳۹۹

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نیش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اسکو، پلاک ۴، تلفن: ۰۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «ره»، بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۵۳۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان منبع درس های «مستشرقان و اعجاز قرآن» و «قرآن و مستشرقان»^۱ برای رشته علوم قرآنی در مقطع کارشناسی ارشد قابل استفاده است.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های مؤلف محترم اثر، دکتر علی راد و نیز از ارزیابان محترم، دکتر محمدحسن زمانی و دکتر محمدجواد اسکندرلو سپاسگزاری کند.

۱. براساس مصوبه هشتصد و سی و هشتمین جلسه شورای عالی برنامه ریزی آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، مورخ ۱۳۹۲/۰۴/۳۰.

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار.....
---	---------------

فصل اول: چالش حقّ تفسیر قرآن

۷	اشاره.....
۹	ارزیابی.....
۹	۱. خلط مقولات کلامی و تاریخی.....
۱۳	۲. تقسیم نادرست رویکردها.....
۱۳	۳. ضعف مستندات.....
۱۴	۴. برداشت نادرست از قرآن بسندگی خوارج.....
۱۶	۵. تحلیل نادرست از دیدگاه طبری درباره نقش عقل در تفسیر.....
۱۷	۶. تقریر نادرست از انحصارگرایی امامیه در تفسیر.....
۲۰	۷. ضعف ادله و شواهد.....
۲۳	۸. چالش در مرجعیت علمی امامان شیعه.....
۲۴	۹. تحلیل نادرست از تأثیر دوره آل بویه در تفسیر امامیه.....
۲۵	۱۰. اثرپذیری تفسیر پساآل بویه امامیه از معتزله.....
۲۶	۱۱. کاستی‌های شکلی.....

فصل دوم: چالش شاخص شیعی دانستن یک تفسیر

۲۹	اشاره.....
۳۹	ارزیابی.....
۳۹	۱. غفلت از پیشینه کهن تفسیر امامیه.....
۳۹	۲. ضعف تحلیل در ادوار تفسیر امامیه.....
۴۰	۳. برجسب تأثر و فرقه‌گرایی تفسیر شیعه.....
۴۲	۴. ضعف معیارهای بازشناسی تفسیر امامیه.....

۴۳		۵. کلی‌گویی در فرضیه
۴۴		۶. فرایند تکامل تدریجی تفسیر امامیه
۴۴		۷. ضعف تحلیل در دورهٔ بلوغ تفسیر امامیه
۴۵		۸. نقد نشدن آرای ایوب و برآثیر
۴۶		۹. نتیجهٔ تکراری

فصل سوم: چالش باورمندی امامیه به تحریف قرآن

۴۷		اشاره
۵۱		ارزیابی
۵۲		۱. فرضیه‌ها
۵۳		۱-۱. تشابه فرایند تثبیت قرآن با کتاب مقدس
۵۶		۱-۲. اثرپذیری تحریف قرآن از انگاره تحریف تورات
۵۹		۲. روش
۶۰		۳. مستندات
۶۱		۳-۱. انگاره کاستی مصحف عثمان
۶۳		نقدها
۷۰		۳-۲. افزوده‌های امامیه بر قرآن
۷۱		نقدها
۷۴		۳-۳. قرائات مخالف مشهور امامیه
۷۵		نقدها
۷۶		الف) نقض اعجاز قرآن
۷۷		ب) تعارض با قرائت نبوی
۷۷		ج) امتناع استدراک قرآن
۸۲		د) کارکرد سیاسی تحریف در منازعات صحابه

فصل چهارم: چالش تطورات هرمنوتیکی تفسیر امامیه

۸۳		اشاره
۸۶		۱. هرمنوتیک ولایت محور
۸۶		ارزیابی
۸۸		۲. هرمنوتیک مصالحه
۸۹		ارزیابی
۹۲		۳. هرمنوتیک عرفانی-باطنی
۹۳		ارزیابی
۹۵		۴. هرمنوتیک فلسفی-ولایی
۹۶		ارزیابی

۹۷	 ۵. کاربرد نادقیق هرمنوتیک تفسیری
۹۷	 ۶. ضعف فرضیه‌ها
۹۸	 ۷. ضعف منابع
۹۹	 ۸. ضعف روش

فصل پنجم: چالش انسجام در تفسیر امامان شیعه

۱۰۱	 اشاره
۱۰۵	 ارزیابی
۱۰۵	 ۱. فرضیه‌ها
۱۰۵	 ۱-۱. فرضیه «نفی نیازمندی امام به نظریه تفسیری»
۱۰۶	 ارزیابی
۱۱۱	 ۱-۲. فرضیه «فقدان ادله کافی برای مجعول دانستن احادیث اولیه»
۱۱۱	 ارزیابی
۱۱۲	 ۲. وثاقت تاریخی اخبار تفسیری
۱۱۵	 ارزیابی
۱۱۶	 ۳. اخبار تفسیری کارآمد در شناخت هرمنوتیک امامان علیهم‌السلام
۱۱۹	 ارزیابی
۱۲۲	 ۴. فنون تفسیری امامان شیعه علیهم‌السلام
۱۲۲	 ۴-۱. فن معادل معنایی
۱۲۷	 ارزیابی
۱۲۸	 ۴-۲. فن تعلیقه‌های توضیحی
۱۳۲	 ارزیابی
۱۳۳	 ۴-۳. فن تفسیر لغوی
۱۳۶	 ارزیابی
۱۳۹	 ۴-۴. فن محکم و متشابه
۱۴۰	 ارزیابی
۱۴۲	 ۵. فقدان انسجام در هرمنوتیک تفسیری امامان علیهم‌السلام
۱۴۳	 ارزیابی
۱۴۵	 ۶. ابهام در مفاهیم
۱۴۵	 ۷. جامعیت نداشتن مستندات
۱۴۷	 دستاورد

منابع و مراجع

۱۵۵	کتاب‌ها
۱۶۰	مقالات

نمایه‌ها

۱۶۳	نمایه آیات
۱۶۴	نمایه روایات
۱۶۵	نمایه اصطلاحات
۱۶۶	نمایه اشخاص

پیشگفتار

هرچند اسلام‌شناسی علمی و روشمند خاورشناسان از دیرینه‌ای بیش از دو سده دارد، اما شیعه‌پژوهی آنان بسیار دیرنگام و در دهه‌های پایانی قرن بیستم میلادی آغاز شد و تحت تأثیر تحولات سیاسی-اجتماعی ایران، لبنان و عراق شکل جدی‌تری به خود گرفت.

شیعه‌پژوهی خاورشناسان از آغاز تاکنون طی دوره‌ها و طیف‌های مختلف پژوهشی خود، شتابان و سرآسیمه عرصه‌هایی چون تاریخ اندیشه و جریان‌های فکری، میراث حدیثی، تفسیری، کلامی و فرقه‌های شیعی را درنور دیده است و آرام و آهسته به سوی تخصصی شدن در تحلیل‌ها و نقدها گام برمی‌دارد. شاخص عمده این پژوهش‌ها توجه به مسئله‌های تاریخی و چالش‌های فکری تشیع در بافت درونی این مذهب و همچنین اختلاف‌های آن با دیگر مذاهب اسلامی در بافت بیرونی آن بوده و هست.

با همه تلاش‌های انجام یافته، شیعه‌پژوهی خاورشناسان هنوز در آغاز راه است و تا دستیابی به تصویری درست، دقیق و جامع از تشیع اصیل فاصله‌ها دارد. برخی محققان دو دلیل برای این مهم یاد کرده‌اند: دشواری و کمبود متون تحقیقی به زبان‌های اروپایی در موضوع تشیع و منابع اصلی و آغازین آن^۱ همچنین شیوع برداشت نادرست اهل سنت از مذهب امامیه در میان خاورشناسان سبب شد همواره شیعه را به‌عنوان فرقه‌ای بدعت‌گرا در اندیشه اسلامی بنگرند و قرائت شیعی از اسلام را رسمی تلقی نکنند، از این‌رو، در آثار خاورشناسان برای نشان دادن این تقابل، اصطلاح «اسلام شیعی» فراوان به کار می‌رود و گاه نیز اصطلاح «اسلام ایرانی»؛ همان‌گونه که در برخی آثار هانری کربن دیده می‌شود.

1. Shi'ism, Hein Halm, p. 2.

اتان کلبِریگ، در ارزیابی مطالعات غربیان درباره اسلام شیعه می‌نویسد: «به‌طور کلی، تعداد مطالعاتی که تا نیمه پایانی قرن بیستم به موضوع شیعه امامیه اختصاص یافت، ناچیز و اندک است؛ چرا که در نخستین مجلد از مجموعه Index Islamicus، که سال‌های ۱۹۰۶ تا ۱۹۵۵م، را پوشش داده است، تنها دو صفحه از ۸۲۴ صفحه این مجلد، برای فهرست کردن عناوین مقالات مربوط به تشیع دوازده امامی اختصاص یافته است. گرچه نخستین تلاش، در نگرشی جامع از سوی دونالدسون در کتاب انتشار یافته وی به سال ۱۹۳۳م، به نام Shi'ite Religion صورت گرفت؛ اما تعداد کتاب‌هایی که به این موضوع اختصاص داده شد نیز بسیار اندک بوده است».^۱

سیدحسین نصر، به مناسبت اهمیت ارتباط هانری کربن با علامه طباطبائی، بودن مناسبات درست علمی غرب با شیعه اصیل را دلیل بر شناخت غیردقیق غرب از شیعه دانسته است: «حتی می‌توان گفت که از دوره قرون وسطا، که تماس فکری و معنوی اصیل میان اسلام و مسیحیت قطع شد، چنین تماسی میان شرق اسلامی و غرب حاصل نشده است. ... غرب، تاکنون دوبار با اسلام تماس مستقیم داشته است؛ با اعراب در اندلس و با اترک در شرق اروپا؛ و در هر دو مورد، تماس با اسلام سنی بوده است و در برخی موارد محدود، با اسلام شیعی؛ آن هم از نوع اسماعیلی! مغرب‌زمین هیچ‌گاه با عالم تشیع، به خصوص ایران شیعی، تماسی نداشته است... تشیع، چنان‌که هست، در خارج از جهان پیروان آن، شناخته شده نیست. از این‌رو، مستشرقان همواره تشیع را یک «بدعت» در اسلام و حتی برخی آن را اختراع عده‌ای از دشمنان اسلام دانسته‌اند».^۲

در این میان، پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران و تثبیت حکومت اسلامی-شیعی در این کشور، زمینه‌های پیشین تحقیق درباره شیعه شدت بیشتری یافتند؛ ولی به نظر می‌رسد که غرب تاکنون به شناخت دقیق، جامع بدون واسطه و نزدیک با این مذهب دست پیدا نکرده است و همچنان رگه‌هایی از یک سویه‌نگری سیاسی یا تاریخی در عمده پژوهش‌های آنها مشهود است. این شناخت جامع و درست از تشیع برای خاورشناسان محقق نخواهد شد مگر اینکه نسل جدید دانشگاهی آنان از سر حقیقت‌جویی، تعاملات علمی خود را با محققان شیعه گسترش دهند و با نقد و نظر، چهره راستین تشیع اصیل را بازشناسند. البته، عالمان سترگ امامیه نیز باید

1. Ethan Kohlberg, Western Studies of Shi'a Islam, p.40.

۲. طباطبائی، شیعه در اسلام، ص ز-ب.

هماره میراث جریان استشرق را رصد و نقّادی کنند تا پیرایه‌ها و آرایه‌های خواسته یا ناخواسته آنان را در ترسیم چهره تشیع برای مخاطبان غرب و شرق، بزدایند.

از میان موضوعات متنوع شیعه‌شناسی، حدیث، تفسیر و کلام امامیه به دلیل پیوند آنها با اساس مذهب تشیع جایگاه و اهمیت خاصی در مطالعات غربیان یافته است، ولی رصد و تحلیل جامعی از تلاش‌های آنان در این موضوعات به جز آثاری چند صورت نگرفته است.^۱ در پژوهش‌های اهل سنت به زبان عربی اما رویکرد خاورشناسان به قرآن‌پژوهی نقد و واکاوی شده^۲ و اساس اندیشه‌های استشرق در اسلام‌پژوهی به تیغ نقد و بررسی سپرده شده است.^۳

مقصود ما از قید «چالش کلامی» در این اثر، که معیار گزینش و نقد پژوهش‌های خاورشناسان در این اثر بوده، مسائل نظری معطوف به فهم و تفسیر قرآن است که در نگاه خاورشناسان به عنوان نقطه افتراق امامیان با دیگر مذاهب اسلامی مطرح است و ویژگی، اهمیت و بحث برانگیز بودن را با خود دارند. از نگاهی دیگر، این مسائل، بنیان‌های کلامی تفسیر امامیه‌اند که هرگونه نقد و نقض آنها، اعتبار تفسیر امامیه را به چالش می‌کشاند و سایه تردید بر آن می‌گستراند. البته مقصود از بنیان‌های کلامی تفسیر امامیه، همه مبانی کلامی مؤثر در تفسیر نیستند، بلکه منظور آن دسته مبانی کلامی‌اند که بیشتر تفسیری هستند و مداخلیت تام در تفسیر دارند؛ بنابراین، معارف و اصول اعتقادی امامیه محل بحث نیستند، بلکه به طور خاص، مقصود آن دسته از اصول اعتقادی-کلامی هستند که در قرآن‌شناسی و تفسیر قرآن نقش مستقیم دارند و موضوع اختصاصی آنها، قرآن یا بُعدی از مسائل قرآن‌شناسی است. از این رو، معارف عام اعتقادی، چون توحید، عدل و حکمت الهی، معاد و... به هیچ روی در این بحث داخل نیستند؛ چرا که چنین معارف اعتقادی، اولاً، اختصاص به تفسیر ندارند و ثانیاً، دستیابی به تفاسیل آنها پس از فهم و تفسیر قرآن، امکان‌پذیر است؛ از این رو، بر مبانی کلامی تفسیر تأخر دارند. از لحاظ هویت‌شناسی علمی، جنس و نوع مبانی کلامی تفسیر و مبادی نظری آن، صبغه‌ای عقلی-اعتقادی دارند، به سخن دیگر، در یک رویکرد کلان‌نگر، مبانی کلامی

۱. ناجی، التشیع و الاستشرق: حسن‌نیا و راد، «خاورشناسان و حدیث امامیه: طبقه‌بندی و تحلیل پژوهش‌ها»، علوم حدیث، ش ۷۸، ص ۲۳-۵۹.

۲. بنگرید: بنی‌عمر، المستشرقون و القرآن الکریم: ماجد محمد، عادل، الفهم الاستشرافي لتفسير القرآن الکریم؛ عوض، المستشرقون و القرآن.

۳. بنگرید: المزوغی، الاستشرق و المستشرقون فی فکر هشام جعيط.

مجموعه بنیادهای شناختی - اعتقادی هستند که اندیشه انسانی نسبت به خدا، انسان، جهان، هدف حیات و موضوعات اساسی مرتبط با آنها اتخاذ می‌کند و تعامل خود را براساس آنها سامان می‌دهد و در شناخت و تحلیل وی از هستی تأثیر دارد. از این‌رو، مقصود از قید «کلامی بودن مبانی تفسیر»، همان عقلانی بودن آنها، یعنی استوار بودن بر ادله برهانی است و نیز اینکه قابلیت تحلیل، توصیف و دفاع منطقی را دارند.

در این کتاب به چندین چالش کلامی مهم تفسیر امامیه از نگاه خاورشناسان پرداخته‌ایم؛ یک، چالش حق تفسیر قرآن در اندیشه امامیه؛ دو، چالش مؤلفه تمایز بخش تفسیر امامیه از اهل سنت؛ سه، چالش باورمندی امامیه به تحریف قرآن، چهار، چالش تطورات هرمنوتیکی تفسیر امامیه؛ پنج، چالش فقدان انسجام در تفسیر امامان شیعه.

پیش از این پژوهش، نگاشته دیگری که چالش‌های کلامی تفسیر امامیه را از آثار خاورشناسان بررسی کرده و انتشار یافته باشد، به دست نیامد؛ از این‌رو، پژوهش پیش‌رو، از آغازین نگاشته‌ها در این باره است.

هر فصل از کتاب دارای دو جستار اشاره و ارزیابی است؛ جستار اشاره، به تقریر اساس نظریه خاورشناسان درباره هریک از چالش‌های یاد شده و بیان امتیازهای آثار آنان اختصاص دارد؛ در واقع بخش اشاره، به منزله درآمدی برای ورود به بحث اصلی است. در جستار ارزیابی - که مهم‌ترین و اصلی‌ترین بخش کتاب است - دیدگاه‌های خاورشناسان را به تحلیل و نقد نشانده‌ایم. نگارنده، متفطن این نکته بوده و هست که مطالعات انتقادی آرای خاورشناسان، از سوی مسلمانان به جزم‌گرایی و فقدان روشمندی متهم است؛ بر پایه این نگره نقد جریان خاورشناسی از سوی مسلمانان، به‌سان دو خط موازی متقابل است که هیچ نقطه مشترک تلاقی با یکدیگر ندارند و اساساً چون نقدهای مسلمانان الهیاتی، سوگیرانه و با چاشنی دفاع از مذهب ارائه می‌شوند، ارزش علمی چندانی ندارند. در این کتاب تا جایی که میسر بوده از نقدهای موازی یا الهیاتی محض آثار خاورشناسان خودداری شده، ولی بر اصول نقد علمی در ارزیابی دیدگاه‌های خاورشناسان تأکید شده است.

نگارنده ضمن التزام به اصول علمی و اخلاقی نقد، بر قواعدی چون حیانی بودن قرآن و الهی بودن رسالت محمد ﷺ، پرهیز از یکسان‌انگاری قرآن با کتاب مقدس، بطلان تعمیم‌گرایی در امور تاریخی و اعتقادی، مرجعیت اعلام برجسته و منابع شاخص مذهب در ارائه دیدگاه، نداشتن

نمایندگی فرقه‌های خُرد و آرای شاذ از نظریه مذهب،... در پژوهش‌های تفسیری امامیه تأکید دارد. بر پایه این قواعد، از معتبرترین روش‌ها در اکتشاف نظریه تفسیری یک مذهب مراجعه به عملکرد تفسیری اکثریت مفسران آن است. در این مراجعه مبادی مشترک تفسیری آنان شناسایی شده و پس از تحلیل و نظام‌بندی، در قالب نظریه تفسیری مذهب، ارائه می‌شود. البته مفسران یاد شده باید مؤلفه‌ها و بایسته‌های لازم مفسر را دارا بوده و نزد بیشتر اندیشوران مذهب از اعتبار و اقبال حداکثری بهره‌مند باشند، از این رو، نباید به آرای شاذ، یا غیر معتبر مفسران استناد کرد. ناگزیر در اکتشاف و تبیین نظریه تفسیری هر مذهبی، نیازمند منابعی هستیم که داده‌های لازم و متناسب را در اختیار محقق قرار دهد. این منابع و داده‌های آنها باید دارای اعتبار لازم بوده تا انتساب نظریه مورد نظر، از لحاظ منطقی صحیح باشد؛ همچنین در مقام نقد، شایستگی استناد را داشته باشند؛ این یک اصل بدیهی است و وجدان آدمی، درستی آن را درک و تأیید می‌کند.

گفتنی است که پژوهش حاضر، بخش دوم از طرح ترجمه و نقد آرای خاورشناسان درباره تفسیر امامیه است. این طرح پژوهشی متعهد به بازشناسی و ارزیابی اهم دیدگاه‌های خاورشناسان درباره تفسیر امامیه بود، که بخش نخست آن با طراحی و نظارت نگارنده و همکاری گروهی از مترجمان و همکاران پژوهشکده تفسیر اهل بیت (علیهم‌السلام) مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث سامان یافت. بخش ترجمه این طرح نیز در قالب دو جلد، در بهار سال ۱۳۹۵ ش، انتشار یافت که حاوی ترجمه مهم‌ترین مقالات خاورشناسان درباره تفسیر امامیه بود. نتایج بخش نقد، در این پژوهش آورده می‌شوند که به نقد مقالاتی از بخش نخست این طرح اختصاص دارند که دارای ابهام‌ها، شبهه‌ها و چالش‌هایی درباره تفسیر امامیه بودند.

در پایان، از گروه قرآن‌پژوهی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه که زمینه انتشار این اثر را فراهم آورد تشکر می‌کنم. همچنین از داوران فرهیخته، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدحسن زمانی و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدجواد اسکندرلو که با دقت نظر و نکته‌های عالمانه و نقدها و پیشنهادهای سازنده خود بر غنا و تکمیل کتاب افزودند، صمیمانه سپاسگزارم.

علی راد

اردیبهشت ماه ۱۳۹۸ ش / رمضان المبارک ۱۴۴۰ ق